

GASPAR FELIU*

LA BARONIA D'UTXAFAVA (1283-1422)

ABSTRACT

Unlike it is usually held, medieval noble families often divided its states among their sons, instead of leaving the whole possession to the first-born male. This article is about the division of the states of the house of Anglesola, and, mainly, about the last of the lordships that emerged from its repeated divisions: the barony of Utxafava. Thanks to the will of his first lord and some other documents we can know about the family possessions, the relations between its members, and their very complex hereditary customs. Twice the inheritance went from a son to the mother and from the mother to a nephew. At the end, the barony came back to the original lordship through purchasing.

L'hereu únic va ser un costum successori molt tardà i originat en el desig de mantenir els feudes i les cessions emfiteotecàries en una sola mà, com ha demostrat abastament Lluís To.¹ Vora aquest costum, va perviure llargament l'herència dividida, de tradició visigòtica,² que continuaria essent durant molt de temps la marca de l'alou, en oposició a l'herència única del feude o l'emfiteusi. Aquesta tradició de divisió de l'herència arriba, per la família comtal, fins al repartiment dels regnes en els testaments de Jaume I; i encara es va conservar més temps entre la noblesa.

* Catedràtic d'Història i Institucions Econòmiques. Departament d'Història i Institucions Econòmiques. Universitat de Barcelona.

1. Lluís TO FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba, 185), 1997, especialment els apartats III i V.

2. La divisió igualitària de l'herència entre els fills ha estat sempre la norma legal a Catalunya, però tradicionalment la llei ha estat capgirada a la pràctica pel costum de l'hereu únic a través del joc dels testaments i dels capitols matrimonials.

La casa d'Anglesola no en va ser l'excepció, ben al contrari. El propòsit d'aquest article és examinar-ne l'eixamament en diverses baronies per a concentrar l'estudi en un cas molt secundari, la baronia d'Utxafava, al Pla d'Urgell, de la que per diverses raons se n'ha conservat una documentació prou abundant i que ens permetrà a més examinar diversos aspectes de la situació de la petita noblesa de l'època.

El casal d'Anglesola es fa iniciar tradicionalment l'any 1079,³ data del document de confirmació d'una donació feta en temps de Berenguer Ramon I i que per tant ha de ser anterior a 1076.⁴ La confirmació està signada pels comtes de Barcelona Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II durant el seu condomini⁵ i es fa en favor dels esposos Berenguer Gombau i Sança, que pel redactat del document sembla que eren els destinataris de la primera donació. Els successors de Berenguer Gombau i Sança van repartir repetidament la seva herència, creant així noves baronies (Gràfic 1).⁶

Tradicionalment s'ha dit que Arnau Berenguer, fill de Berenguer Gombau, va repartir els seus béns entre els seus fills Arnau, continuador de la branca d'Anglesola, i Berenguer Arnau, primer senyor de Bellpuig,⁷ però les coses no sembla que anéssim ben bé així: Arnau Berenguer testà el 1137 deixant hereu de tots els seus béns a Arnau; Berenguer Arnau només és anomenat com a substituït en cas que el seu germà morís sense fills.⁸ La baronia de Bellpuig va ser creada per a

3. Francisco MIQUEL ROSELL, pbro., *Liber Feudorum Major. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Escuela de Estudios Medievales. Sección de Barcelona), 1945, doc. 165.

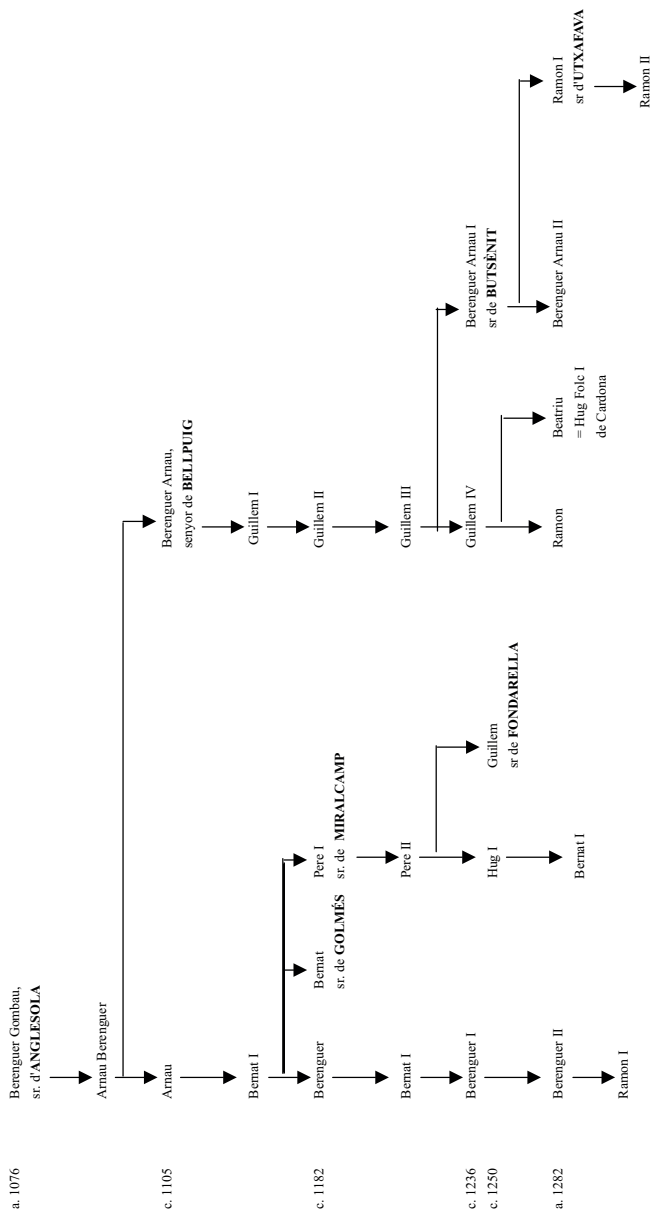
4. Potser bastants anys abans: el document de confirmació parla de cases i terres conreades (Antoni BACH I RIU, pvre., *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al Pla d'Urgell*. Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1972, p. 24) i d'altra banda, en un document de 1065, un Bernat d'Anglesola signa com a testimoni en la donació de dos masos, l'un a Puigverd i l'altre a Oliola, feta per P. de Puigverd a la catedral d'Urgell; Cebrià BARAUT, "Els documents dels anys 1191-1200, de l'arxiu capitular de la Seu d'Urgell". *Urgellia*, 11 (1992-1993), ap. 1, p. 73. Si el document no és fals, o al menys parcialment fals, seria la primera menció d'un Anglesola, que hauria de ser més aviat un germà (o bé oncle) que no pas el pare de Berenguer Gombau. Aquest document o potser un altre referent al personatge sembla que era conegut per Bach, però aquest no ofereix la cita ni cap informació complementària; BACH, *Bellpuig d'Urgell...* p. 23-24.

5. Una pràctica successòria encara més antiga, que en aquest moment podríem considerar ja arcaica i que ja sabem com va acabar de malament.

6. El gràfic no comprèn tota la dispersió de la nissaga Anglesola: hi ha rames que utilitzen el cognom i que ho bé desconec quin és el seu origen o posseeixen béns que no els pervenien de l'herència paterna. Com a mínim hi ha famílies Anglesola d'aquest tipus al Segrià, Pallars, Aragó i València.

7. BACH, *Bellpuig d'Urgell...*, p. 22 diu, referint-se a Arnau Berenguer: "Morí segurament el 1139. D'aquesta data és la donació i la formació de la senyoria de Bellpuig a favor del seu fill, el citat Berenguer Arnau".

8. *Regia Sententia lata in Regia Audientia Principatus Cathalonie, in tertia instantia die 31 octobris 1704 [...] in causa excellentissimi Don Guillelmi Raymundi de Moncada, marchionis de Aytona et egregiorum domnae Teresiae de Boxadors et de Pinòs, etc... cum illustri Don Guillermo de Rocaberti et de Rocafull, marchione de Anglasola*. Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms, núm. 6329.

Gràfic 1: ESQUEMA DE LES DIVISIONS DELS DOMINIS DELS ANGLESOLA

Berenguer Arnau el 1139 a partir de la donació de “Pujols Rubiols”, o sigui de Bellpuig i el seu territori, feta pel comte de Barcelona Ramon Berenguer IV.⁹ El nét d’aquest primer senyor de Bellpuig, Guillem II, mort cap a 1236, deixà la part principal dels seus béns a l’hereu Guillem III, però creà una nova senyoria per a un altre fill, Berenguer Arnau, amb els llocs de Butsènit (la Noguera) i Utxafava (el Pla d’Urgell), entre altres.¹⁰ I aquest, al seu torn, repartí la seva senyoria entre l’hereu homònim (Berenguer Arnau II), a qui llegà Butsènit, i un altre fill, Ramon, primer senyor d’Utxafava.¹¹ La branca d’Anglesola es va també dividir: Arnau mantingué tots els territoris pel fill Bernat I, però aquest, en el seu testament de 1179,¹² reservà

9. Agustí ALTISENT, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*. Volum I. *Anys 960-1177*. Barcelona, Abadia de Poblet – Generalitat de Catalunya (Col·lecció Fonts i Estudis, 2), doc. 93, p.93-94, de 15 de novembre de 1139; una altra còpia es troba a l’Arxiu Històric Comarcal de Cervera, Sala Dalmases, “Índice de las escrituras del archivo del duque de Sessa”, doc. 1, d’on el tradueix BACH, *Bellpuig d’Urgell...* p. 26; Bach opina que “més que donació dels comtes és la confirmació de l’herència que Berenguer Arnau rebé de son pare” (p. 25); en principi sembla una afirmació mancada de fonament: ni el territori estava dins dels termenals donats als Anglesola ni el fet que es tractava de propietat del comte donada en ple alou, no ho abonem. Tanmateix, un document posterior indica unes relacions molt més complexes entre els dos germans, Arnau Berenguer i Berenguer Arnau, i els seus descendents, que van acabar amb una sèrie de conflictes tancats amb un arbitratge d’Alfons I; Ramon SAROBE I HUESCA, *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Barcelona: Fundació Noguera (Col·lecció Diplomatari, 16 i 17), vol. I, doc. 365, p. 538-540, de 18 de desembre de 1180. La base del conflicte són les pretensions de Bernat i Guillem d’Anglesola sobre Corbins, Utxafava i Anglesola.

10. Segons un resum del document, que es troba a ACA, Monacals, Sant Joan de Jerusalem, vol. 535, titulat en portada “Llibre del Gran Prior” i que sembla un inventari dels pergamins del Temple, confeccionat segurament en el moment que els béns d’aquest foren lliurats a l’orde de l’Hospital, Guillem II d’Anglesola que és anomenat “frare” i per tant havia de ser templer, dona al seu fill Berenguer Arnau els castells i viles d’Artesa, Montlau, Marcovau, Butsènit, Fondarella, Utxafava, els Albergs, el Palau d’Anglesola i tot el que tenia a Corbins, Albesa, Gerb, l’Ametlla (de Montsec) i la vall d’Ager, excepte Castellví. Per desgràcia, l’inventari no indica la data dels pergamins. Armand de Fluvià, a *Catalunya Romànica*. Vol. XVII, *La Noguera*, Barcelona, 1994, p. 353, diu que Berenguer Arnau I era senyor o tenia dominis a Butsènit, Artesa, Corbins, el Palau d’Anglesola, Utxafava i Castellnou de Seana; però atès que al seu fill Ramon d’Anglesola-Utxafava se li atribueix el domini d’Utxafava, Albesa i Castellnou de Seana, sense que aquestes dues darreres localitats figurin, com veurem, en el seu testament, no ens permet saber tampoc si la informació sobre Berenguer Arnau I de Butsènit és prou fidedigna. És possible que hi hagués un Berenguer Arnau d’Anglesola-Albesa i per tant que es puguin produir confusions entre els dos personatges. La donació crea un altre interrogant: com veurem tot seguit, el 1179, Bernat d’Anglesola, senyor d’Anglesola repartí també els seus dominis i atribuï a l’hereu Berenguer Utxafava, mentre que els Albergs formaven part, amb Golmés i altres llocs, de la donació feta al fill Bernat; és possible que tot plegat tingui a veure amb els drets que la casa de Bellpuig tenia sobre els dominis dels Anglesola i que van donar lloc als enfrontaments arbitrats per Alfons I el 1180, del que ja he parlat (vegeu *supra*, nota 9).

11. No hi ha constància documental d’aquesta partició.

12. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...* vol. I, doc. 339, p. 496-499. El mal estat del pergami no en permet la lectura íntegra, però es pot completar amb la publicació que es troba a *Regia Sententia lata...*; encara que els dos documents mostren diverses variants, en l’essencial coincideixen.

Anglesola per l'hereu Berenguer (anomenat també Arnau Berenguer) i creà noves senyories per Bernat (Golmés, Palau d'Anglesola i Gerb) i Pere I (Miralcamp, Sidamon, Alcoletge, Fondarella i Mollerussa), aquesta darrera senyoria subdividida encara el 1250, a la mort de Pere II (fill de Pere I) entre Hug I (Miralcamp) i Guillem (Fondarella i Mollerussa).¹³

Aquest treball es centra en la darrera senyoria sortida del tronc d'Anglesola, la d'Utxafava. La senyoria d'Utxafava, ben minúscula, comprenia el poble del mateix nom i el terme dels Albergs, al Pla d'Urgell (actualment formen junts el municipi de Vilasana). Utxafava és esmentat per primera vegada el 1159 com a capella en una relació d'esglésies del bisbat de Vic;¹⁴ consta després el 1179 entre els dominis llegats per Bernat d'Anglesola al fill Berenguer i el 1180 apareix també en el complex document pel qual l'arbitratge d'Alfons I posà fi a les acusacions mútues entre els Anglesola d'Anglesola i els de Bellpuig, que ja venien d'abans, però que en aquest moment afectaven a Bernat I d'Anglesola i Guillem I de Bellpuig, si bé només sabem que es referia a Utxafava una de les queixes de Bernat contra Guillem.¹⁵ Però l'any següent Guillem I d'Anglesola-Bellpuig i la seva esposa Arsenda donaren al Temple el dret a pasturar i llenyar en tots els seus dominis, entre els quals figura Utxafava,¹⁶ que en endavant es troba entre els dominis dels senyors de Bellpuig, fins a la creació de la baronia de Butsènit per al fill segon de Guillem II, Berenguer Arnau I¹⁷ i la posterior creació de la baronia d'Utxafava pel segon fill

13. Per simplificar les denominacions utilitzaré en endavant la forma cognom-nom de la baronia: així Berenguer d'Anglesola, senyor d'Anglesola, serà anomenat Berenguer d'Anglesola-Anglesola i el seu fill Bernat, Bernat d'Anglesola-Golmés, etc.

14. Jaume TORRES I GROS, *Història de Vila-sana (baornia d'Utxafava)*. Bellpuig, Ajuntament de Vila-sana, 1984, p. 18.

15. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 339, ja citat.

16. SAROBE, *Col·lecció diplomàtica...*, doc. 366, p. 540-542, de primer de gener de 1181.

17. Berenguer Arnau I de Butsènit participà activament en les bandositats de l'època, fent costat al vescomte de Cardona; la seva signatura consta en la concòrdia entre els comtes d'Urgell i de Foix i el vescomte de Castellbò el 1256 (Jaime VILLANUEVA, *Memorias cronológicas de los Condes de Urgel*. Balaguer, Gràfiques Romeu, 1976, p. 221). Féu també costat al comte de Cardona i els altres nobles revoltats contra Jaume I i fins i tot s'arribà a apoderar d'Agramunt, que retornà al rei el 1262. Més tard tingué plets i enfrontaments amb el seu germà Guillem d'Anglesola-Bellpuig, fins que el rei forçà una treva entre ells el 1275, que, a pesar de que Berenguer Arnau anà a Saragossa a la coronació del rei per desencallar l'afer i d'una nova carta de Pere el Gran el 1276 manant a Guillem III de Bellpuig i a Berenguer Arnau de Butsènit que mantiguessin les treves, tot prometent que aviat aniria a Catalunya i resoldria els conflictes entre ells, encara durava el 1278; Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*. Segona part: *El regnat fins a l'any 1282*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XXII), 1962, p. 14 i 21 i apèndix I, núm. 20, p. 68 i II, apèndix 4, p. 190. Fou també un dels nobles que participà en la reunió de Solsona de 1274 que inicià una nova revolta de la noblesa contra el rei (SOLDEVILA, *Pere el Gran...L'infant*, vol. III, p. 353) i el trobem també fent costat als comtes d'Urgell i de Foix el 1278, fins al punt que és un dels fiadors donats

d'aquest, Ramon. La branca dels Anglesola-Butsènit s'estingí amb el fill del fundador, Berenguer Arnau II, el qual segons Torres morí en la conquesta de Sardenya, cap a 1322.¹⁸

El primer senyor de la baronia d'Utxafava fou Ramon d'Anglesola, a qui, com he dit anomenaré d'Anglesola-Utxafava,¹⁹ el qual va desplegar una notable activitat, potser obligada per la migradesa de les seves rendes. En vida del seu pare i en companyia d'ell, participà en l'expedició de Pere el Gran a València el 1275.²⁰ Posteriorment es degué enfrontar amb el vescomte Ramon Folc de Cardona, al qual el rei escrivia ordenant-li que concedís treves a Ramon d'Anglesola, senyor d'Utxafava, i a Galceran d'Anglesola (segurament el seu germà).²¹ Les treves devien ser efectives, perquè l'any següent Ramon d'Anglesola-Utxafava formava part del seguici de Ramon Folc, que li havia traspasat cent lliures de renda de les 500 que el rei li havia concedit sobre les rendes reials de Tàrrrega, a canvi de l'obligació de servir al rei amb vint cavalls; abans d'acceptar la subrogació, el rei va voler que Ramon d'Anglesola-Utxafava s'obligués directament al seu servei per aquesta quantitat.²² El senyor d'Utxafava estava segurament endeutat, perquè l'any següent va empenyorar les rendes de cinc anys a Guillem Ol-lomar i Simó de Vic, ciutadans de Barcelona: o ja els devia els diners o els necessitava per fer un pagament urgent.²³

Més tard va estar al servei directe de Jaume II, a qui va acompanyar en el seu viatge a Roma el 1298; l'any següent el rei li va concedir 250 lliures, 150 sobre les rendes de Dènia i la resta sobre "els cofres reials", en recompensa pels seus serveis i

per aquest al rei. Possiblement va ser en el transcurs d'aquestes lluites que Berenguer Arnau prengué a Arnau de Llers les rendes que tenia a Corbins i li derruí el proper castell de Vallfogona (SOLDEVILA, *Pere el Gran... el regnat*, p. 179, 180 i 185 i ap. 72, p. 221). Per una visió general d'aquestes revoltes de barons, que Soldevila atribueix segurament amb raó a l'intent reial de cobrar el bovatge, vegeu Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1963, p. 343. La revolta es va saldar en aquest aspecte amb un triomf real dels revoltats, que van obtenir en temps de Jaume II l'exempció del pagament del bovatge. Tornaré més endavant sobre aquest aspecte.

18. TORRES, *Història de Vila-sana...* p. 19.

19. Sobretot per distingir-lo dels seus homònims, pare i fill, senyors d'Anglesola i també d'algun altre Ramon d'Anglesola coetani. Normalment la documentació els distingeix referint-se al noble Ramon d'Anglesola i a Ramon d'Anglesola senyor d'Utxafava. Però hi ha nombrosos documents que parlen només de Ramon d'Anglesola; de vegades el contexte o altres documents permeten atribuir-los a l'un o l'altre, però en altres casos resulta de moment impossible i per tant n'he prescindit.

20. BACH, *Bellpuig d'Urgell...*, p. 38.

21. ACA, Cancelleria, reg. 80, fol. 112.

22. ACA, Cancelleria, reg. 192, fol. 58. Ramon d'Anglesola-Utxafava esmenta aquesta renda el en seu testament.

23. El fet ens és conegut perquè requeria el permís del rei. ACA, Cancelleria, reg. 192, fol. 106, de 23 de febrer de 1291.

amb l'obligació de servir-lo amb sis cavalls armats.²⁴ Aquesta col·laboració va durar com a mínim fins al 1302, ja que aquest any el rei ordenava a la tresoreria reial que li abonés 250 lliures que li eren degudes.²⁵

Poca cosa més coneixem de l'actuació de Ramon d'Anglesola-Utxafava: l'any 1289 el rei li escrivia que tornés als pabordes de Solsona l'home seu que tenia pres;²⁶ el 4 de febrer de 1292, Jaume II li escrigué, com també a Ramon d'Anglesola-Anglesola i a Berenguer de Puigvert, advertint-los que no acollissin Berenguer d'Anglesola,²⁷ gitat de pau i treva per haver pres una cavalcadura i diners a Mosse de Porta, jueu de Tarragona, que s'anava a entrevistar amb l'infant Pere. Possiblement l'incident s'ha d'emmarcar en les lluites i desafiaments del clan dels Anglesola contra l'arquebisbe de Tarragona Rodrigo Tello, de les que conec el fet, però no les causes ni les circumstàncies.²⁸ Sabem també que el 1299 formava part d'una bandositat amb A. i Bartomeu de Miralles i Gueraldó de Cervelló,²⁹ contra Berenguer, Berengueró, i Bernat d'Avinyó.³⁰ Finalment, el trobem citat el 1300 entre els nobles els dominis dels quals Jaume II declara exempts

24. ACA, Cancelleria, vol. 197, f. 63 vº. És possible que aquesta assignació fos només la confirmació d'una concessió anterior: l'any 1287 el rei feia a Ramon d'Anglesola una assignació de 300 lliures a l'any a condició que el servís amb sis cavalls armats. Més endavant apareix la concessió d'una pensió vitalícia de 100 lliures que no sabem si és a més a més o en lloc de les 300 anteriors. Hi ha diverses ordres als pobles del Marquesat de Camarasa que paguin aquesta quantitat a Ramon d'Anglesola, però no tinc la seguretat que es tractés del futur Ramon I d'Anglesola-Utxafava. ACA, Cancelleria, vol. 71, fol. 102 vº, reg. 73, fol. 56 i 62. El mal estat de la documentació i sobretot de les còpies accessibles a l'ACA no permeten datar aquests documents, que són però de 1286 o 1287.

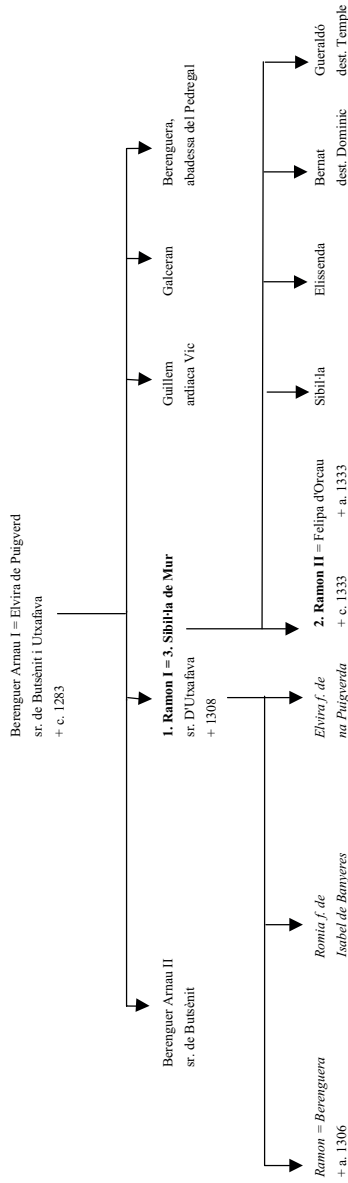
25. ACA, Cancelleria, reg. 294, fol. 101, de 30 de gener de 1302.

26. ACA, Cancelleria, reg. 80, fol. 115.

27. Desconec qui podia ser aquest Berenguer d'Anglesola: la única possibilitat és que es tractés de Berenguer Arnau II, senyor de Butsènit, però més aviat m'inclino per algú de les branques menys conegudes. ACA, Cancelleria, reg. 91, fol. 20 v.-21 r. Agraïxo la notícia a M. Teresa Ferrer.

28. Figuren en aquestes lluites el següents Anglesola (per l'ordre en què són anomenats en els documents reials): Ramon senyor d'Utxafava, Ramon senyor d'Anglesola, Berenguer, Guillem IV, senyor de Bellpuig, Galceran, que pot ser el germà de Ramon I d'Anglesola-Utxafava o el senyor de Montaspre, fill de Berenguer III d'Anglesola-Anglesola, Pere, senyor de Vinaixa, fill també de Berenguer III, Bernat o Bernardó germà de Ramon I d'Anglesola-Utxafava, a més de G. de Mont[...] (segurament Montoliu), Pere de Queralt i Guillem d'Entença. No acaba de quedar clar si el casal central d'Anglesola mantenia algun dret feudal sobre les altres senyories, per bé que n'hi ha alguns indicis. En tot cas, per bé que el parentiu podia ser molt llunyà, sembla que el cognom donava una espècie d'unió clànica de cara a l'exterior, que no estalviava però sovintejades lluites dels uns contra els altres. ACA, Cancelleria, reg. 84, fol. 5, 34; reg. 85, fol. 62, 63 vº i 67; reg. 95, fol. 85 vº, entre altres. Desconec la causa d'aquest enfrontament; un Ramon d'Anglesola era cabíscol de Tarragona el 1286 (tot i ser homònim, contemporani i canonge, no es tracta del futur bisbe de Vic), però no sembla que les desavinences poguessin venir d'aquesta banda, ja que el 1302 va ser elegit com a àrbitre en la qüestió entre Guillem d'Entença i l'arquebisbe; potser feien costat a Poblet en la seva lluita contra l'arquebisbe, acabada també en un arbitrage el 1302? Josep BLANCH, *Arxiepiscopologi de la santa Església metropolitana i primada de Tarragona*. Tarragona, Diputació provincial, 1985.

29. Podria ser Guerau Alemany III de Guimerà.

Gràfic 2: LA FAMÍLIA PRÒXIMA DE RAMON I D'ANGLESOLA-UTXAFAVA

del pagament de bovatge, terratge i herbatge, pels serveis prestats a la corona, si bé de fet es tracta d'una venda.³¹ Pocs anys més tard, el 1306, feia testament, document que és la principal font de que disposem per a conèixer el personatge i el seu entorn. Devia morir aviat, perquè el 1308 Jaume II es dirigeix als seus marmessors.³²

El testament de Ramon d'Anglesola-Utxafava,³³ combinat amb altres documents, ens permet traçar un arbre familiar bastant complet, si bé amb alguns interrogants (Gràfic 2). De la generació anterior consten els pares, Berenguer Arnau de Butsènit i Elvira de Puigverd, i els germans d'aquesta, Berenguer i Galceran. De la seva generació, en són coneguts l'esposa Sibil·la de Mur i una munió de germans: Guillem, ardiaca de Vic, Galceran,³⁴ Bernat,³⁵ Berenguera, abadesa del Pedregal, i Elissenda, anomenada de Cervelló.³⁶ Sorprén la manca en aquesta llista de cap referència al germà gran, Berenguer Arnau II de Butsènit o la seva nissaga; possiblement feia temps que Berenguer Arnau era fora del país o/i les relacions entre els dos germans no eren precisament fraternals. De la generació següent, ens són con-

30. ACA, Cancelleria, reg. 114, fol. 159, carta del rei, de 2 de gener de 1299, manant que no prenguin venjança per la ferida infligida per Berengueró d'Avinyó a A. de Miralles.

31. Emilio MORERA y LLauradó, *Tarragona cristiana. Historia del arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña Nueva)*. Tarragona. vol. II, 1899, p. 188-189. El fet representava la claudicació reial en la llarga lluita amb la noblesa catalana, especialment la de ponent, latent ja el 1260 i recuada a partir de 1280; Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*. Primera Part: *L'infant*. Vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XI), 1950, p. 109; SOLDEVILA, *Història de Catalunya...*, p. 343. En realitat, a les corts de Barcelona de 1299-1300 el rei vengué el bovatge, terratge i herbatge als nobles i les ciutats per 200.000 lliures i, al mateix temps, va permetre a aquests col·lectius que recaptessin en els seus territoris una col·lecta quinzenal. L'operació significava dues coses: pels súbdits contribuents, la transformació d'un impost aleatori i elevat (al començament del regnat, per circumstàncies extraordinàries), en un pagament més constant però també més lleu; pels municipis i els nobles, la possibilitat de participar en els pagaments fets pels súbdits, si aconseguïen fer rendir l'impost per damunt de les pensions dels censals venuts per a pagar les 200.000 lliures al rei; Pere ORTÍ GOST, "La primera articulació del estado feudal en Cataluña a través de un impuesto: el bovaje (ss. XII-XIII)", *Hispania*, LVI/3 (2001), especialment p. 994.

32. ACA, Cancelleria, Reg 205, fol 155, de 28 d'abril de 1308.

33. ACA, Reial Patrimoni, Batllia General, sèrie 1, vol. 56 "Plet per Utxafava, els Albergs i l'Esplugu Calva"; el testament està datat el 20 d'agost de 1306.

34. Guillem i Galceran són nomenats marmessors en el testament.

35. Amb el nom de Bernardó consta que juntament amb el germà Ramon d'Anglesola-Utxafava (tots dos fills de Berenguer Arnau) i Pere d'Anglesola (segurament Pere d'Anglesola, senyor de Vinaixa, fill de Berenguer III d'Anglesola-Anglesola), havien desafiat Ramon Garriga i els ciutadans de Tarragona, en el contexte de les lluites amb l'arquebisbe; ACA, Cancelleria, reg. 85 fol. 63 vº, any 1304.

36. Esposa de Guerau Alemany de Cervelló, senyor de Guimerà i no d'Alemany de Cervelló, senyor de Querol i Montagut, com diu Armand de Fluvià, *Gran Enciclopèdia Catalana*, veu Cervelló, arbre genealògic dels Cervelló de Querol i Montagut. Tot i que els Alemany de Guimerà van abandonar el cèrvol de l'escut de la nissaga, substituït per una ala, eren encara anomenats sovint com a Cervelló.

guts els fills, l'hereu Ramon (Ramonet), Bernat, Gueraldó, Sibil·la i Elissenda i tres fills naturals, Ramon, que es casà amb Berenguera i premorí al pare, Romia, filla de "domina" Isabel de Banyeres i Elvira, filla de "na" Puigverda. Bernat i Gueraldó devien ser molt joves, ja que el testament destina Bernat a fer-se frare predicador i Gueraldó a ingressar en l'orde del Temple.

Com a béns patrimonials propis sembla que només tenia Utxafava i els Albergs, que són el llegat per al fill Ramon (Ramonet); possiblement però, aquests béns estaven obligats a l'eposa Sibil·la pel seu dot i sponsalici. Si Ramon II moria sense fills, Utxafava i els Albergs havien de ser venuts i el seu producte destinat als pobres. Però com que Sibil·la va sobreviure al seu fill, en va disposar en favor de la seva família, els Mur. A més dels béns patrimonials, Ramon d'Anglesola-Utxafava disposava de molts altres béns, amb drets i formes d'adquisició diversos, sobre els quals decidia en el seu testament. En primer lloc, el castell de Solivella, que havia d'haver heretat de la seva mare Elvira de Puigverd, a la família de la qual pertanyia, i que mana que sigui venut a Santes Creus per 2.500 lliures; en cas que l'abat no el vulgui comprar, els marmessors li hauran de donar 100 lliures: semblaria que Santes Creus tingués algun dret sobre aquest castell. També és ofert a Santes Creus, aquesta vegada per 3.250 lliures, el castell de Vespella. Vespella provenia de l'herència de Bertran de Montoliu i del producte de la venda s'havien de pagar els deutes de Bertran i dels seus fills, però no he pogut establir cap relació de familiaritat entre Ramon I i els Montoliu i per tant la causa de l'herència.³⁷ Del que va passar amb aquests castells en parlarem més endavant. Sembla que la mateixa herència comportava també el lloc d'Ofegat (al terme municipal de Tàrraga), pel qual s'havien de donar cada any 35 lliures a Guillem d'Ofegat i 600 lliures, d'una vegada, a les dues filles de Bertran de Montoliu, monges del Pedregal: la venda d'aquest lloc quedava encomanada a l'abat de Santes Creus i a l'abadessa del Pedregal, Berenguera, germana del testador.³⁸ Altres assumptes pendents que el testament intenta solventar són els deutes de Ramon d'Anglesola-Utxafava amb Berenguera, vídua del fill natural Ramon, a qui mana pagar el que estava establert per escrit entre ells (segurament una pensió anual) i amb les filles de Guillem de Soler, a les quals mana que se'ls pagui el que els pertoqui. Finalment, ofereix a Arnau de Guàrdia que pugui recomprar per 350 lliures el feude que aquest tenia a Utxafava i que havia venut a Ramon per 400 lliures; l'operació fa tuf d'un préstec encobert amb l'interès (les 50 lliures de diferència) cobrat per endavant: la por davant la mort devia fer contentar Ramon

37. L'únic camí possible és que l'àvia materna fos una Montoliu.

38. Segons *Catalunya Romànica*, XXIV *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, L'Urgell*, Barcelona, 1997, p. 563, Ofegat va ser venut a Santes Creus pels marmessors de Ramon d'Anglesola(-Utxafava).

d'Anglesola-Utxafava amb la recuperació del capital. Això ens introdueix en una altra possible faceta de la seva personalitat, la de prestamista o “salvador” de nobles en dificultats a canvi del domini de les seves terres; així s'explicaria fàcilment l'herència de Montoliu. Possiblement el mateix origen tindria la cessió per part de l'oncle Galceran de Puigverd de la meitat del feude de Valls, que li era retornat en el testament “pro emendatione”.³⁹ I també una altra operació un xic estranya: el 23 d'agost de 1305 el rei donava la seva conformitat a la donació feta per Ponç de Santa Oliva a Ramon d'Anglesola-Utxafava del feude i castell d'Anguera i del castell de la Goda en alou, béns que estaven embargats pel rei per un deute de 200 morabatins; però tres dies més tard el rei manava desfer l'operació perquè Ponç de Santa Oliva li havia retut homenatge pel dit castell. Al meu entendre, Ramon d'Anglesola-Utxafava es subrogava a Ponç de Santa Oliva en el pagament del deute al rei i en la tinença del castell, però a continuació Ponç de Santa Oliva havia trobat els diners o uns altres fiadors i per tant podia satisfer les exigències reials.⁴⁰ A pesar d'aquestes actuacions, no sembla que les rendes de Ramon d'Anglesola-Utxafava fossin massa consistentes: si Arnau de Guàrdia no volia recuperar el feude, l'esposa Sibil·la i el fill Ramonet rebien ordres d'afegir la seva venda a les de Solivella, Vespella i Ofegat; segurament Ramon era conscient de les dificultats que de no fer-ho tindrien els marmessors per a satisfer les seves deixes.

Aquestes afectaven en primer lloc la família: 50 lliures a cadascun dels germans (Guillem, Galceran, Bernat i Elissenda), excepte Berenguera, abadessa del Pedregal, que en rep 100; també 50 lliures a cadascun dels fills, legítims o naturals, fora de l'hereu, i de Romia, la filla d'Isabel de Banyeres, que en rep 250. També fa deixes diverses a gent “de la seva casa”, entre els que destaca la donació de 150 lliures a Elissenda, filla de Pere de Puigverd.

El testament permet veure també l'entorn en que s'havia mogut el cavaller i les fonts de les seves rendes. Les donacions a esglésies ens indiquen a la vegada les seves inclinacions i les seves relacions: el principal beneficiari és el monestir de Santes Creus, on demana ser enterrat i que rep per aquesta raó 50 lliures (igual que els llegats a la major part de la família), a més del seu cavall i el seu armament. Ramon es recorda també de Montserrat, que ha de rebre 25 lliures, destinades a comprar censals, les pensions dels quals permetin fer cremar perpètuament una llàntia a l'església. Deixes més substancioses reben Poblet, 150 lliures, i l'hospital de na Sibil·la (l'hospital de sant Nicolau de Fondarella), pertanyent al monestir premonstratenc

39. Els germans Berenguer i Galceran de Puigverd s'havien partit l'herència el 1270; a la part de Galceran hi figura els béns de Valls. ACA, Cancelleria, Pergamins de Jaume I, núm. 2033. L'hereu, Berenguer de Puigverd, devia morir tan endeutat que el 1297 Ramon I d'Anglesola-Utxafava va renunciar a la seva herència; ACA, Cancelleria, reg. 195, fol. 105.

40. ACA, Cancelleria, reg. 203, fol. 45.

de Bellpuig de les Avellanes,⁴¹ 100 lliures, però aquests llegats tenen una part de compensació: en el cas de Poblet es diu que és pels danys que va inferir al monestir i en el cas de l'hospital de na Sibil·la va acompanyat de la devolució de totes les dominatures que havia tingut al terme d'Utxafava, cosa que indica que fins aquell moment Ramon se n'havia apropiat. L'hospital de Sant Antoni de Cervera rep també 10 lliures, destinades a comprar roba per als llits dels pobres. Finalment, una llarga sèrie de persones i institucions eclesiàstiques reben 50 sous: els rectors de les esglésies d'Utxafava, els Albergers i Solivella, els monestirs femenins del Pedregal i de Vallsanta, els convents de dominics de Barcelona, Lleida, València i Tarragona i el de franciscans de Cervera.

L'entorn de Ramon d'Anglesola-Utxafava es pot entreveure també pels marmessors i els signants del testament. Els marmessors són els germans de Ramon, Guillem i Galceran, a més de Pere de Queralt, Gueraldona d'Aguiló i Ramon de Bellpuig, que són anomenats cavallers, segurament més amics de confiança que parents.⁴² Els testimonis del testament són Guerau de Cervelló, o sigui, Guerau Alemany de Guimerà, ja sigui el cunyat o el nebot homònims, Arnau de Miralles, segurament l'A. de Miralles en defensa del qual Ramon d'Anglesola-Utxafava estava en bandositat el 1299 contra els Avinyó, Berenguer Cijar i Berenguer Bisbal, dels quals no puc dir res, Berenguer Sagrera, expert en dret, de Valls, i dos monjos de Santes Creus: el prior Joan de Comes i el monjo Bartomeu de Montfalcó. El notari és Berenguer de Vilarnau, rector de l'Albà (municipi d'Aiguamúrcia); sembla que Ramon d'Anglesola-Utxafava es trobava millor en l'entorn de Santes Creus i dels seus dominis de Vespella i Valls que a les eixutes terres pairals d'Utxafava.

De l'herència de Ramon d'Anglesola-Utxafava, els aspectes que van portar més maldecaps (com a mínim coneguts) van ser les vendes de Solivella i de Vespella. Tal com Ramon I havia indicat en el seu testament, Solivella va ser venut a Santes Creus per 2.500 lliures, però la venda no va tenir efecte, possiblement perquè el castell estava assignat al dot i esponsalici de Sibil·la, que l'acabaria venent el 1324 al ciutadà de Barcelona Arnau Masseguer.⁴³ Pel que fa a Vespella, que era feude reial, tot i que el 1308 Jaume II acceptava que s'hagués fet la venda del castell sense el seu permís,

41. L'hospital de Sant Nicolau de Fondarella, també dit de na Sibil·la, era el lloc comú de les diverses branques dels Anglesola. Havia estat fundat pel segon senyor d'Anglesola, Arnau Berenguer; el 1224 Guillem d'Anglesola-Bellpuig i la seva esposa Sibil·la de Cardona el van dotar i el van donar al monestir premonstratenc de Bellpuig de les Avellanes. D'aquí que rebés el nom de na Sibil·la. BACH, *Bellpuig d'Urgell...*, p. 25 i 32.

42. Pere de Queralt hauria de ser Pere IV, fill de Pere III i Margelina d'Anglesola; Gueraldona d'Aguiló i Ramon de Bellpuig no resulten identificables; no és gens corrent però que una dona que no sigui l'esposa figuri entre els marmessors.

43. *Catalunya Romànica*, XXI, *El Tarragonès, el Baix Camp, l'Alt Camp, el Priorat, la Conca de Barberà*. p. 443.

sempre i quan es pagués el lluïisme,⁴⁴ la qüestió es va complicar. El document no permet llegir en favor de qui s'havia efectuat la venda, però segurament es tractava del mateix Pere de Queralt, un dels marmessors. Per aquesta raó o per alguna altra, la venda o el seu import no foren acceptats per Ramon II, però el rei, com a senyor superior o bé utilitzant el dret de fadiga, recuperà el castell i el vengué el 1314 al mateix Pere de Queralt.⁴⁵ En un altre document de la mateixa data el rei es comprometia a elevar la venda a escriptura pública. Però Ramon II d'Anglesola-Utxafava devia insistir i a més hi hagué una disputa pels límits amb el monestir de Sant Cugat, de manera que el 1326 el rei promogué dos arbitratges, l'un entre els Queralt i Sant Cugat i l'altre entre els Queralt i Ramon II d'Anglesola-Utxafava. Perquè acceptés aquest darrer, el rei va prometre a Francesca, vídua de Pere de Queralt, i al seu fill Pericó que de la quantitat que fos atribuïda pels àrbitres a Ramon II, ell els en abonaria 725 lliures.⁴⁶ Finalment, a 1 de maig de 1236 el rei va donar ordre a Berenguer d'Aversó, tinent del segell reial, que signés en nom seu l'escriptura de venda.

El segon senyor de la baronia d'Utxafava (i el darrer de la nissaga) va ser Ramon II, de qui acabem de parlar, anomenat sovint Ramonet per a distingir-lo del pare. En prou feines si en coneixem documentació, més enllà del seu casament amb Felipa d'Orcau⁴⁷ i de l'herència del feude de Montroig i Bellver,⁴⁸ que li devia pervenir com a hereu del seu oncle Bernat, tot i que la qüestió és possiblement més

44. ACA, Cancelleria, reg. 205, fol. 155, de 28 d'abril de 1308.

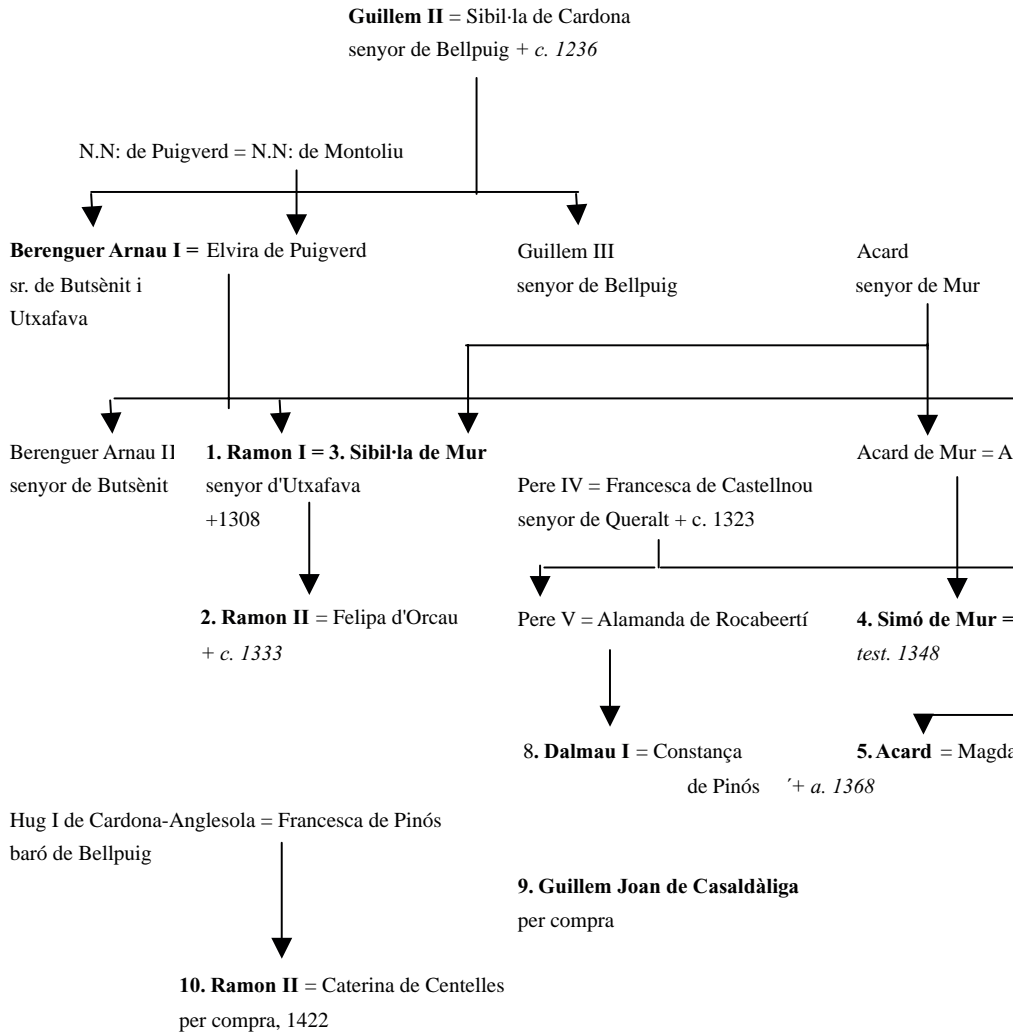
45. La venda comprenia el castell de Vespella, el mas Masnou, amb els molins de Fontova, i la quadra de Castlar. El rei afirma en el document haver comprat el castell als marmessors de Ramon I d'Anglesola-Utxafava i el ven com a feude per 2.000 lliures. ACA, Cancelleria, reg. 251, fol. 20, de 7 de juliol de 1314.

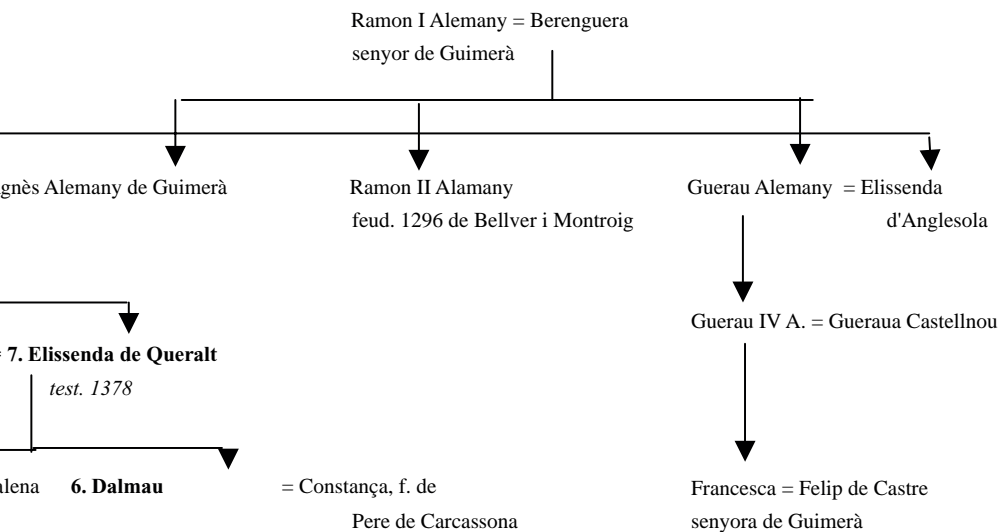
46. ACA, Cancelleria, reg. 204, fol. 155; reg. 211, fol. 222; reg. 212, fol. 10; reg. 242, fol. 107; reg. 251, fol. 20; reg. 287, fol. 74, reg. 473, fol. 49 i 56. La majoria d'aquests documents no es poden llegir bé, tant a causa del mal estat dels originals com de les pèssimes reproduccions que l'Arxiu de la Corona d'Aragó posa a disposició dels investigadors. Per tant només podem donar una idea aproximada del seu contingut.

47. Conegut per un document de l'any 1328 en el qual Ramon II d'Anglesola-Utxafava assegura les 290 lliures que importa el dot i l'esponsalici de Felipa sobre el feude de Montroig i Bellver, a petició d'Arnau d'Orcau, que actua en qualitat de germà i procurador de Felipa. ACA, Reial Patrimoni Batllia general, núm 56, fol. 133-134 vº. L'arbre genealògic dels Anglesola a la *GEC*, obra de Santiago Sobrequés, fa Felipa d'Orcau esposa de Ramon I i obvia Ramon II. Les coses no van millor a la *Catalunya Romànica*, vol. XXIV, p. 353, on a Berenguer Arnau I de Butsènit i Elvira se'ls atribueixen deu fills i al seu fill Berenguer Arnau II, nou. Pel que fa a la branca d'Utxafava, es fa iniciar també amb Ramon i Felipa d'Orcau, els fills dels quals serien Sibil·la (la mare, confosa amb una altra, esposa de Pere VIII de Vilamur, que morí el 1383), Agnès, casada amb Bernat Roger II de Pallars (hauria de ser segurament Agnès Alemany de Guimerà, la mare de Simó de Mur) i una noia desconeguda, casada amb Dalmau de Mur: la recaragolada línia successòria dels Anglesola-Utxafava és segurament responsable d'aquests errors.

48. Tot i ser dos llogarrets molt pròxims, Montroig pertany actualment al terme municipal de les Pallargues, mentre que Bellver (d'Ossó) ho fa al d'Ossó de Sió, tots dos a la Segarra.

Gràfic3: ELS SENYORS DE LA BARONIA D'UTXAFAVA

embolicada, com veurem. Felipa d'Orcau degué morir abans que el seu espòs, que ho féu cap a 1333: el darrer document conegut és la constitució d'un violari, de 50 lliures de pensió, en favor de Margarida, vídua d'Arnau Bernat, ciutadà de Barcelona.⁴⁹ El matrimoni no deixà descendents i mentrestant, entre 1306 i 1333, havien d'haver mort tots els que podien reclamar l'herència, o sigui tant els germans com els oncles de Ramon I d'Anglesola-Utxafava i els seus descendents, amb la única possible excepció dels religiosos: semblaria com si la Pesta Negra hagués arribat abans d'hora! Sense descendents directes, la senyoria d'Utxafava passà a la mare, Sibil·la de Mur, i començà així una impressionant peripècia successòria: en menys d'un segle, foren senyors de la baronia Simó de Mur i els seus fills Acard i Dalmau, la vídua de Simó de Mur, Elissenda de Queralt, i el seu nebot Dalmau de Santa Coloma. Després la baronia va ser venuda, primer al mercader lleidatà Guillem Joan de Casaldàliga i posteriorment a Ramon II, vescomte de Cardona i senyor de Bellpuig, que el 1422 la reincorporà a la senyoria d'on havia sorgit. Tota aquesta història és resseguible per un expedient de la batllia general, ja citat, iniciat el 1378, però que recull documentació anterior i s'allarga de tal manera que el darrer document és de 1605, si bé la majoria de les actuacions corresponen al segle XIV.⁵⁰

Abans d'entrar però en tot aquest laberint d'herències, m'entretindré una mica en la causa d'aquest expedient de la batllia general: el feude reial de Montroig i Bellver. Aquest feude reial i honorat, o sigui sense contraprestacions, fou donat per Jaume II a Ramon II Alemany, senyor de Guimerà, el 1296.⁵¹ A la seva mort es disputaren el feude el fill o germà i hereu, Guerau Alemany, i l'esposa, Berenguera, tornada a casar amb Bernat d'Anglesola, en nom propi i de la filla Anglesa.⁵² El document que ens assabenta d'aquest fet⁵³ presenta dos interrogants; en primer lloc, diu que Guerau Alemany (que hauria de ser el III) era fill i hereu de Ramon Alemany, però tradicionalment se'ls ha considerats germans; el principal interrogant és però el perquè de la transmissió de l'herència dels feudes de Montroig i Bellver. Segons aquest document, haurien arribat als Anglesola-Utxafava per la sentència arbitral entre Gueraldó Alemany, fill (germà) i hereu de Ramon Alemany, difunt, i el noble Bernat d'Anglesola, en nom propi i el de la seva esposa Berenguera i la filla, Anglesa, arbitratge dictat per Guillem (IV) d'Anglesola(-Bellpuig), àrbitre arbitrador i amigable compositor, l'any 1307. Anglesa havia de ser filla del segon

49. Aquest violari va ser lluït per Simó de Mur el 1342; ACA, Reial Patrimoni, Batllia General, nº 56, fol. 138.

50. ACA, Reial Patrimoni, Batllia General, nº 56.

51. ACA, Cancelleria, reg. 194, fol. 311-312, d'onze de novembre de 1296.

52. El 1313, Agnès, filla de Ramon Alemany i de Berenguera i esposa d'Acard de Mur, prestava sagrament i homenatge al rei pels castells de Meià i Vilanova de Meià. ACA, Cancelleria, Pergamins de Jaume II, carp. 180, perg. 3115.

53. ACA, Batllia General, nº 56, fol. 53-60.

matrimoni de Berenguera, ja que en cas contrari li hauria pertocat l'herència de Guimerà. Però, qui era aquest Bernat d'Anglesola? podria ser el senyor coetani de Miralcamp, però aquest només apareix casat amb Constança; té més sentit que fos el germà de Ramon I d'Anglesola-Utxafava, atès que l'herència anà a parar al nebot Ramon II. Això explica que no s'esmenti aquest feude en el testament de Guerau Alemany IV, de 1326,⁵⁴ en el qual nomenà hereu al fill que la seva dona portava al ventre i, en el seu defecte, ordenava la línia successòria amb Ramon (II) d'Anglesola(-Utxafava), cosí germà seu, el germà d'aquest Gueraldó, Acard de Mur, el germà d'aquest, Cardet o Cardonet,⁵⁵ i Arnau d'Erill; si cap d'aquests sobrevisqués, llegava els seus béns “als pobres de Jesucrist”. El nونات resultà ser una nena, Francesca (casada temps a venir amb Felip de Castre) i per tant no hi hagué lloc per a les substitucions, però el testament ens mostra el parentiu entre el testador i Ramon II d'Anglesola-Utxafava: en efecte, la mare de Guerau Alemany IV era l'Elissenda de Cervelló (d'Anglesola i Cervelló per matrimoni) citada en el testament de Ramon I d'Anglesola-Utxafava. La troca però resultava encara més embolicada per la versió, interessada o no, que en feia el 1378 el batlle general Pere Sacosta, el qual establí la successió de Ramon Alemany al seu germà Guerau Alemany i d'aquest a Ramon d'Anglesola “que era, segons es diu, cosí germà seu”, de manera que l'herència hauria passat de Guerau Alemany III a Ramon I, cosa que permetia a Sacosta dubtar realment de que Ramon I i Guerau Alemany III fossin cosins germans: de fet eren cunyats. La versió del batlle general podria tenir com a fonament l'empenyorament que segons alguns indicis, Ramon Alemany podia haver fet del feude a Ramon I d'Anglesola-Utxafava.

La batllia reial s'interessà per la situació del feude de Montroig i Bellver el 1378, quan Pere el Ceremoniós buscava diners sota les pedres, amb l'escusa que s'hi havien produït irregularitats i que per tant podia revertir el feude a la corona o fer-se pagar alguna cosa per a legalitzar la situació. Les acusacions eren variades, generalment per traspassos de béns o herències sense la firma de senyoria del rei: Ramon II havia donat al rector de les Sitges el delme dels diumenges o del molí, sense firma del rei; el 1359, Elissenda de Mur, com a curadora dels seus fills, havia venut un diumenge,

54. ACA, Reial Patrimoni, Batllia General, nº 56, fol. 71-77. Guerau Alemany IV era fill de Guerau Alemany III i Elissenda d'Anglesola, casat amb Guerau o Gueraldona de Castellnou. Guadalupe GOLOBARDES I MARTÍ; Isabel SEGARRA I ANÓN; Gener GONZALVO I BOU; Joan DUCH I MAS, *Mercats i fires a Guimerà. Pergamins reials*. Guimerà, Ajuntament de Guimerà (Col·lecció Guimerà – Bovera – Vallsanta, 9), 1995, p. 37-38, afirmen que l'esposa de Guerau Alemany IV era Guevara de Rocabertí, però el testament diu clarament que es tracta de Guerau de Castellnou.

55. Tot i que consta així en el testament, sembla que Acard, Cardet, Cardonet i encara Cardic i Jacard, són el mateix nom i que el germà d'Acard era Dalmau, a no ser que atribuïm a aquest el doble nom de Cardet o Dalmau; però el fonema comú –card- abona la primera opinió. La qüestió de noms la complica encara més la *Catalunya Romànica*, XV, p. 349, on els Acard de Mur són anomenats Artús!

lliure de lluïisme, i una peça de terra d'un altre diumenge, en aquest cas subjecta al pagament de lluïisme; finalment, Dalmau de Mur va vendre el que quedava dels diumenges, també sense consentiment del rei, i carregà els pobles amb l'obligació de respondre de molts deutes seus, de manera que corrien el perill de despoblar-se.⁵⁶

La investigació no afectava només el feude, sinó també una quadra que estava en mans de la família Cortit, donzells de Balaguer;⁵⁷ Bernat Cortit vengué la quadra a l'apotecari de Cervera Jaume de Berga i sembla que la causa pròxima de la reclamació de la batllia reial va ser aquesta venda a un burgès i la posterior venda a ell mateix per part d'Elissenda, vídua de Simó de Mur i el seu fill Dalmau, el 1365, de la pau i treva, host, cavalcada i crida que tenien sobre la mateixa quadra, amb la consideració que aquests drets feudals no podien estar en mans d'un simple apotecari.⁵⁸

A la mort de Ramon II, la senyoria d'Utxafava passà a la seva mare Sibil·la, que de tota manera es titulava ja abans senyora d'Utxafava. La seva situació econòmica no devia ser gaire bona, ja que el 1315, l'infant Alfons, com a lloctinent reial a Catalunya, feia saber que l'havia acollida sota la seva protecció especial i que prorrogava durant un mes el deute de 400 lliures que tenia amb G. Çubac, d'Agramunt, que de tota manera devia ser porrogat: el 1318 el deute pujava a 900 lliures i es concedia a Sibil·la una moratòria de dos mesos.⁵⁹

De Sibil·la, la baronia va passar, com ja he dit, a mans del seu nebot Simó de Mur, que se'n titulava senyor el 1339.⁶⁰ Simó era fill d' Acard V i Agnès Alemany de Guimerà.⁶¹ De Simó se'n sap poca cosa: estava casat amb Elissenda de Queralt i participà en la guerra del Rosselló contra el rei de Mallorca l'any 1343; testà a Rubió, el primer d'agost de 1348,⁶² si bé segons la *Catalunya Romànica* no morí fins a 1354. Nomenà hereu el fill Acard (o Cardet) i en el seu defecte el fill segon Dalmau. Acard, casat amb Magdalena, testà el 1362, deixant hereu el prengnat de la seva esposa (podia ser simplement una clàusula precautòria) i en el seu defecte el germà Dalmau, que fou el successor real. Dalmau de Mur,⁶³ casat amb Constança,

56. ACA, Batllia General, n° 56, fol. 40-48.

57. Berenguer, el seu fill Pere i el fill d'aquest Bernat.

58. "Al honrat veguer de Tàrraga [...] En Pere Sacosta [...] batlle general i procurador dels feus seus *[del rei]* en Cathalunya, salut i honor. Com jo enquirent dels drets de dits feus [...] haia trobat que los castells o lochs de Muntroig e de Belveer [...] sien estat alienats e transportats en ma morta e en persones no capaces ne abtes a tenir feu [...] sens ferma e consentiment del dit Senyor Rei per qui es tenen [...]" ACA, Batllia General, n° 56, fol. 4.

59. ACA, Cancelleria, vol. 382, fol. 100 i 131.

60. Consta pel pagament de la pensió del violari contret amb Margarida, vídua d'Arnau Bernat. Batllia General, n° 56, fol. 137.

61. Vegeu supra, nota 52.

62. Batllia General, n° 56, fol. 48-48 v°.

63. De l'actuació de Dalmau de Mur com a senyor de la baronia d'Utxafava no en conec més que la queixa dels súbdits perquè els maltractava de diverses maneres i els obligava a avalar diversos

filla del ciutadà de Lleida Pere de Carcassona,⁶⁴ testà a Barcelona, on residia, al carrer de la “Ficulnea Cocorella”, el 7 de febrer de 1375.⁶⁵ Dalmau, que devia dictar el seu testament, perquè les parts declaratòries són en català, nomenà hereu el fill que la seva esposa portava al ventre, si era mascle; si era nena li correspondrien només 300 lliures. En cas de no tenir fills varons, com s'esdevingué, els seus béns quedarien dividits: el castell de Mur passaria a Gispert de Mur, fill d'Acard de Mur, i en el seu defecte al seu germà Lluís, que seria l'hereu efectiu.⁶⁶ La resta de béns, entre ells per tant la baronia d'Utxafava, serien per la mare Elissenda, excepte les joies, vestits i “ensellaments”, que serien per la dona, Constança, que també retenia el feude de Montroig i Bellver, sobre el qual tenia assegurada la dot i l'esponsalici.

Elissenda de Mur Queralt, que va sobreviure uns trenta anys al seu marit, Simó de Mur, i va veure morir tots els seus fills i néts, va testar a Valladolid, on havia anat com a camarera major de la infanta Elionor, casada el 1375 amb el príncep Joan de Castella (el futur Joan I). En el seu testament, signat el 16 d'agost de 1378, nomena hereu el seu nebot, Dalmau de Queralt. El testament ens permet conèixer altres catalans de l'entorn de la infanta, com fra Guerau Rei, frare del convent dominic de Sant Pau de Valladolid, però natural de Lleida, el qual ja havia estat marmessor del testament de Dalmau de Mur, i el canceller de la infanta, Guerau de Concabella, d'Arbeca. Elissenda nomena també marmessors fra Miguel Marco, franciscà, i el prior del ja citat convent de Sant Pau; i pels seus assumptes a la corona d'Aragó, el seu pare Dalmau de Queralt i Bernardí d'Anglesola, de Miralcamp, cunyat seu,⁶⁷ el ja citat fra Guerau Rei i el prior dels dominics de Balaguer.

Sembla que a Dalmau de Queralt l'herència d'Utxafava li va donar més maldecaps que altra cosa; segurament els homes d'Utxafava i els Albergs s'havien endarrerit en el pagament d'alguna prestació al rei, ja que per l'abril de 1383 hi havia una ordre d'embargament contra ells i el seu senyor (suposo que de les rendes de la baronia); però Dalmau de Queralt era el camarleng del rei, de manera que els mesos següents hi ha diverses ordres i contraordres sobre aquest empenyorament.⁶⁸ A la fi, Dalmau va vendre Utxafava i els Albergs al mercader de Lleida Pere de Casaldàliga, que la retingué poc temps i la va revendre a Ramon II de Cardona-Anglesola, senyor de la baronia de

deute contrets per ell, de manera que els pobles corrien perill de despoblar-se. Batllia General, nº 56, fol. 47.

64. Pere de Carcassona havia adquirit la senyoria de l'Espluga Calva i els seus successors s'anomenaven cavallers.

65. Batllia General, nº 56, fol. 77-83.

66. Lluís seria, a més de baró de Mur, senyor de l'Albi i Cervià. *Catalunya Romànica*, XV, p. 349.

67. Hauria de ser Bernat III, però aquest només consta casat amb Constança de Ribelles; caldria pensar en un segon matrimoni amb una germana d'Elissenda o bé de Simó de Mur.

68. ACA, Cancelleria, reg. 1370, fol. 23, de primer d'abril de 1383, que es refereix a fets anteriors; reg. 2071, fol. 155 vº, de 9 de juny, amb referència també a una carta anterior de 27 d'abril.

Bellpuig,⁶⁹ de manera que la baronia es va reintegrar en la senyoria d'on havia sortit. Els Queralt es quedaren però Montroig i Bellver: el 1592 i encara el 1605 hi ha cartes de la batllia reclamant-los la documentació per la qual estan en possessió del feude.⁷⁰

Utxafava restaria unit a la baronia de Bellpuig fins a la dissolució del règim senyorial. De fet, el poble, que tenia 14 focs el 1378 (2 d'ells als Albergs)⁷¹ es va despoblar al llarg del segle XV (no consta en el fogatjament de 1497)⁷² i no es va tornar a començar a poblar fins al segle XVIII.

69. A la mort sense fills de Ramon I d'Anglesola-Bellpuig el 1386, la baronia va passar a la seva germana Beatriu, casada amb Hug Folc I de Cardona; el fill d'aquest, Hug II de Cardona, deixà la baronia de Bellpuig al seu fill segon Hug I de Cardona-Anglesola; el fill, d'aquest, Ramon II, va ser el comprador de la baronia d'Utxafava.

70 Batllia General, n° 56, fol. 138.

71 Esther REDONDO GARCÍA, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*. Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques (Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals), 2002, p. 29 i 211.

72 Josep IGLÉSIES, *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*. II vol. Barcelona, Fundació Vives i Casajoana (núm. 111 i 112), 1991.